Uppsala arkivcentrum. Skrift utgiven till invigningen den 26 november 1993. Red.: Karl-Gustaf Andersson & Björn Heinrici (1993). Rec. av Botolv Helleland 154

Insänd litteratur 157

Förkortningar 163

HENRIK WILLIAMS

Runsvenska namnproblem 2

Det runsvenska mansnamnet *Øysl* (?) och det fornsvenska *Asle*

1. Inledning

Det runsvenska namnet *Øysl* – finns det? Olika forskare har velat se detta namn belagt i fem vikingatida runinskrifter från landskapen runt Mälaren och Hjälmaren. De relevanta runföljderna (**aisi, usl, ays-, osl** och **asl**) är ingalunda entydiga och det är intressant att följa tolkningsdiskussionerna. Under klassisk och yngre fornsvensk tid finns det inte något personnamn **Øsel*, inte heller existerar det något nusvenskt **Ösel* eller andra former av det antagna namnet i övriga Norden. I denna uppsats kommer jag att granska argumentationen för existensen av ett runsvenskt *Øysl*. Min slutsats är att något sådant namn troligen aldrig har funnits. Istället kan runbeläggen tolkas som ett runsvenskt *Āsl* > fsv. *Asel*, vilket naturligt utvecklas till den svaga (sido)formen *Asle* (se nedan), nusv. *Åsle*. Detta får till följd att det senare namnets tidigare antagna etymologi måste omprövas.

Resultatet av studien, bortförandet av ett obskyrt personnamn till förmån för ett annat av samma slag, är föga uppseendeväckande i sig. Det är istället min förhoppning att det större värdet finns i den metodiska diskussionen: hur bör runbelägg tolkas, kan vi räkna med »rundialekter», hur förhåller sig sammandragna namnformer till icke kontraherade varianter?

2. Runbeläggen

De inskrifter i vilka utgivarna av SRI har velat se namnet *Øysl* lyder i translitterering och på normaliserad runsvenska:

Sö 90 Lövhulta, Hammarby sn, Östra Rekarne hd:

: atuitr : raisti : stein ... at : aisi : faþur : sin : þrutaʀ : þiakn :

Andvēttr ræisti stæin ... at Æist/Øysl, faður sinn, þrōttaʀ þiagn.

Sö 190 Ytterenhörna k:a, Selebo hd (jfr rapport i ATA, diarienummer 5388/60):

· anun-r · auk · suara--r · auk · finuiþr · litu · raisa · stain · þinsa · iftiʀ · usl · faþur · --- · auk · biurn · at bruþur · sin · guþ hialbi · ant · haṇs · þ--þiurn · risti · runaʀ

Anundr ok Svaraldr ok Finnviðr lētu ræisa stæin þennsa æftiʀ Øysl, faður [sinn], ok Biorn at brōður sinn. Guð hialpi and hans. Þōrbiorn rīsti rūnaʀ.

U 35 Svartsjö, Sånga sn, Färentuna hd:

aþisl : auk : ays- : auk : ---fr : þaiʀ : litu : raisa : stain : þinsa : at : uikisl : faþur : sin : boanta : irfriþaʀ

Aðisl ok Øysl ok Ōlafʀ þæiʀ lētu ræisa stæin þennsa at Vīgīsl, faður sinn, bōanda Ærnfrīðaʀ.

Vs 9 Saltängsbron, Västerås:

× kisl × lit × kera × buru × eftʀ × osl × sun × sin × han uą[rþ] × tyþr × a eklati × kuþ ialbi × has × ont auk × selu

Gīsl lēt gærva brō æftiʀ Øysl, sun sinn. Hann varð dauðr ā Ænglandi. Guð hialpi hans and ok sēlu.

Nä 12 Stora Mellösa k:a, Askers hd:

: ika : let : rietʀ : eftʀ : asl : s-ukn : sin :

Inga lēt rētta æftiʀ Øysl(?), stỹk[su]n sinn.

Det ges ingen ingående behandling av mansnamnet *Øysl* i SRI.[1]

Belägget **aisi** i Sö 90 tolkas av Erik Brate (i Sö s. 66) som *Æistr*. Elias Wessén vill i supplementet till Södermanlands runinskrifter (Sö s. 384) »möjligen» sammanföra detta belägg med U 35 **aysl** och Sö 190 **usl**, men han tillfogar (a.st.): »Någon bistav är emellertid ej bevarad på [...] **i**.» Både *Æistr* och *Øysl* förs upp i registret (s. 425) med frågetecken och korshänvisningar. Runföljden **aisi** kan dock med stor säkerhet föras bort ur diskussionen. Att sista runan saknar bistav gör både *Æistr* och *Øysl* till mycket osannolika tolkningsalternativ. Det senare förutsätter på grund av skrivningen **ai** dessutom att /øy/ delabialiserats till /æi/ (se vidare nedan). Ingendera tolkningen har heller senare förespråkats i debatten. Belägget **aisi** kan istället sammanställas med samma runföljd i DR 351, en försvunnen runsten från Skåne som lät meddela att Galen reste stenen efter sin broder **aisi**. Namnet på den döde brodern tolkas som »*Æse* (*Ese*?)» < **Æsiʀ* och ställs övertygande samman med belägget i Sö 90 (DR sp. 746, se också DGP 1:271, Nielsen 1960:9 not 3, Lagman 1990:88). Runföljden i Sö 90 avförs därför från den vidare diskussionen.

[1] Det skall i detta sammanhang nämnas att man inte kan jämföra någon av de nämnda runinskrifterna med andra ristningar av samma person, eftersom den signerade Sö 190 har utförts av den f.ö. okände »Torbjörn 4» (se Axelson 1993:69) och de övriga inskrifterna huggits av anonyma, f.ö. okända, runristare.

I kommentaren till **usl** i Sö190 identifierar Elias Wessén (i Sö s. 164) detta belägg med de ovan uppräknade från Uppland och Västmanland och skriver vidare: »Det är en utveckling av samnord. *Auðgīsl* (isl. *Auðgísl*, *Auðils* [...], fsv. *Ødhgisl*, *Odhisle* [...]).»

I kommentaren till U 35 **ays-** utvecklas resonemanget en smula, troligtvis under inflytande av den då aktuella diskussionen av Sparlösastenen. Wessén (i U 1 s. 48) skriver här: »Om namnet *Øysl* se Sö 190. Det uppfattas där som en utveckling av samnord. *Auðgisl*, feng. *Eadgisl*. Det kan givetvis också vara samma namn som Sparlösa-stenens **aiuls**, troligen av urn. **Aiwa-gislaʀ*. Jfr *Øndr* av *Øyvindr*.»

Varken kommentaren till Vs 9 **osl** eller Nä 12 **asl** är särskilt utförlig. I behandlingen av Vs 9 upprepar Sven B. F. Jansson (i Vs s. 28) vad som tidigare sagts, och om den frågeteckensmarkerade namnformen i Nä 12 menar han (i Nä s. 43) att den »möjligen återger det ovanliga mansnamnet *Øysl*» och hänvisar till Vs 9.

3. Diskussion av tidigare tolkningar

Skrivningarna **usl**, **ays-**, **osl** och **asl** skulle alltså alla beteckna mansnamnet *Øysl*, nusvenska **Ösel*.

Om namnet härstammar ur ett *Auðgīsl* måste detta senare, genom bortfall av både /ð/ och /g/ och med *i*-omljud, antas ha utvecklats *Auðgīsl- > Øyðisl > Øyisl > Øysl/Øisl* vars diftong helt regelmässigt skulle skrivas **ay** i U 35. Diftongen skulle sedan ha monoftongerats, eller åtminstone betecknats med enkel vokalruna, antingen med **u** som i fallet Sö 190 eller med **a** som i Nä 12. Om **o** i Vs 9 **osl** skulle förutsättas representera en monoftong eller diftong är osäkert (se nedan).

Ødhgisl är ett vanligt namn under medeltiden. I SMPs finns flera hundra belägg, det äldsta från 1303, även om merparten rör bara ett par personer. Många av dessa belägg, avseende samma person, skrivs utan förledens slutkonsonant, alltså *Øgisl*, men det verkar som om det då också alltid finns former med bevarad konsonant, och namnet kan därför säkert fastställas. Mängden medeltida belägg är i ett visst avseende värd att uppmärksammas. Inget belägg uppvisar nämligen motsvarigheten till en så starkt kontraherad form som det antagna *Øysl*, vilket alltså enligt flera runologer skulle ha dominerat redan under vikingatid. Något medeltida **Øsel* el. likn. finns inte.

Faktum är att det finns ett säkert belägg på en runsvensk motsvarighet till *Ødhgisl*; ett runstensfragment som 1967 hittades i muren av den medeltida

kyrkoruinen i Flasta i Skoklosters sn, Uppland, bär inskriften ...**uþils:** (Fv 1968:279). Det tolkas som fisl. *Auðgísl* av Elisabeth Svärdström (a.st.). »Namnet finns i starkt sammandragen form, *Øysl*, belagt i ett fåtal svenska runinskrifter», skriver Svärdström (a.st.), men belägget på Flastastenen kommenteras inte i Närkes runinskrifter av Sven B. F. Jansson, som är den ende som har behandlat namnet *Øysl* sedan fyndet av Flasta-fragmentet gjordes. Endast förleden *Auð-* kan rimligen komma ifråga; något **Guðgīsl* eller någon motsvarande senare eller övrig nordisk form existerar inte. Man bör lägga märke till att både /ð/ och /i/ har bevarats och att /sl/ undergått metates. (Se Janzén 1947a:265, 1947b:105.)

Enligt SRI finns det alltså två möjliga förleder i namnet *Øysl*: *Auð-* och *Øy-*. För den senare hänvisas till Sparlösa-inskriften (Vg 119), och det visar sig fruktbart att i denna fråga konsultera Otto von Friesens avhandling om Sparlösastenen (1940). Han skriver där (s. 37 f.) om det namn som skrivs **a᛫iuls, aiu᛫isl** och **aiuis**:[2]

> Vi äga icke med säkerhet någon motsvarighet till det f.ö. i Norden. Möjligen innehåller fvn. *Eygísl* samma leder, men det är, som Lind framhåller, alltför möjligt att detta i Jämtland i mitten på 1300-talet först uppträdande namn i själva verket är identiskt med fvn. *Auðgísl*.

Sedan följer en diskussion av några på iriskt och engelskt område uppträdande former *Auisl(e)* och *Eowils*, av Sophus Bugge (refererad av von Friesen s. 38) tolkade som antingen *Auðgísl* eller *Eygísl*. von Friesen (a.st.) tolkar den förstnämnda formen som en »sidoform till fvn. *Auðgísl*» och fortsätter:

> visserligen finner jag ingen exakt motsvarighet till det bortfall av *ð* som *Auisl* förutsätter, men *ð* kunde tänkas fallet genom förenkling av konsonantanhopning och *g* på känt sätt. R[un]sv. **usl** [...], **aysl** [...] kan också vara samma namn.

Om Sparlösa-beläggen **aiuls** etc. »behöver dock icke råda något tvivel». För dessa former ansätter han ett **aiwa-* som förled och namnet skulle motsvara ett fvn. **Eyvísl*.

Söker man i personnamnsmaterialet paralleller till bortfallet av förbindelsen /ðg/ förefaller endast namnet *Hróarr* bli aktuellt. Det kan med viss sannolikhet antas ha utvecklats från **Hrōþi-gaiRaR* (Janzén 1947b:79 f., 100),[3] men det är att märka att konsonantgruppens reducering i sin helhet i detta fall ligger långt tillbaka i tiden. I de fall vi i de nordiska fornspråken finner belägg på *HrōðgæiRR* o. likn. är dessa att betrakta som nykonstruerade varianter utifrån de två mycket vanliga namnlederna.

[2] Efterleden *-gīsl* representeras i Sparlösa-inskriften intressant nog av tre olika skriftbilder: **-uls**, **-uisl** och **-uis**. Inskriftens ortografi är inte obetingat pålitlig, men det kan inte råda något tvivel om att efterledens inledande konsonant /g/ redan vid denna tid har kunnat reduceras till /w/ och möjligen helt försvinna. Belägget **-uls** verkar nästan som ett osannolikt tidigt exempel på den process som t.ex. ledde till att *Porgīsl* utvecklas till *Truls* (jfr Erikson 1930). Sparlösa-inskriften har dock visat sig vara en föregångare i andra fonetiska processer, nämligen nasaleringen av vokal efter /n/ (Williams 1990:38) och *h*-bortfall framför vokal (**aiti** *hæiti*).

Vittneskraften hos belägget **-uls** styrks av att metatesen /sl/ > /ls/ också redan har ägt rum, vilket talar emot att **-uls** skulle vara en felristning där **i**-runan saknas.

Det är helt klart att ett efterledsinitialt /g/ kan försvagas och/eller falla, se Sparlösas **aiuisl** och Röks **hoislaR**, även efter förled som slutar på (runsv.) /ð/, se **roþuisl** i G 134 och G 181. Mer kontroversiellt är antagandet om bortfall av /ð/ i förledens slutljud.

I runsvenska steninskrifter finns inga säkra belägg på /ð/-lös form av *Auð-*. Dock riskerar eventuella /ð/-bortfall i denna förled att drunkna i former med *Øy-*, som också kan skrivas **au**. Det är därför nödvändigt att göra en jämförande undersökning med andra förleder som slutar på /ð/. Där finns ett antal exempel på /ð/-bortfall i förlederna *Guð-*, *Frið-*, *Hrōð-* och *Lið-* samt i *Við-*, vilket dock är problematiskt eftersom det bokom skrivformer utan **þ** också kan dölja sig ett *Vī-*. I de uppräknade förlederna sker /ð/-bortfallet enligt ett intressant mönster: i 6 fall före /f/, i 3 före /st/, i 7 före /l/ och i 4 före /m/ – alltså inte i något fall framför klusil eller velar konsonant.[4] Inte heller förekommer bortfall framför vokal, där det ändå finns minst ett tjugotal exempel på ljudförbindelsen. Det är därför osannolikt att räkna med att *Auð(g)īsl* under runsvensk tid skulle kunna ha utvecklats till *Auisl*/*Øysl*.

Ivar Lindquist (1940:75 f.), som menar att Sparlösastenens namn »i princip» stämmer överens med fvn. *Eygísl* och rekonstruerar det iriska *Auisle* som ett nordiskt *Æyisl*, konstaterar detsamma i sin kommentar till Wesséns ansättande av *Auðgīsl* för **usl, aysl** och **osl**:

> Jag anmärker, att när man en gång har fått ögat på tillvaron av ett ursprungligt *Æyisl*, torde antagandet av *Auð(g)isl* som grundform av sig själv förfalla [...].

Förleden *Auð-* kan därför föras ur resonemanget. Låt oss istället se närmare på alternativet *Øy-* och anknyta till diskussionen av Vg 119 Sparlösa. Personnamnen vi möter i inskriften bildar en någorlunda stadig utgångspunkt för att närma sig språk- och ristarvanor i detta märkliga monument. *AlrīkR* och *ÆirīkiR* nämns samt det ovan behandlade namn som skrivs **a᛫iuls, aiu᛫isl** och **aiuis**, vilket av von Friesen tolkas som fvn. **Eyvísl* och av Lindquist ansluts till fvn. **Eygísl*. Det normaliseras *Øyuls* av Elisabeth Svärdström (i Vg s. 214 f.), utan ingående kommentar men med hänvisning till von Friesen.

[3] Man bör hålla i åtanke att inget hindrar att *Hróarr* istället har utvecklats från ett **Hrōþi-harjaR* eller ett **Hrōþi-warjaR* (se Janzén 1947b:80). Om bortfall av /ð/ i förled se också den övergripande diskussionen s. 79 f.

[4] Detta förhållande har inte observerats av Svante Lagman (1990:46) då han ansluter sig till Wesséns alternativa tolkning (i Sö s. 187, 202) av två sörmländska belägg, **aubiarn** och **aubiarnaR** som representerande /ð/-lösa former av förleden *Auð-*. Här bör man istället välja tolkningsalternativet *Øy-*.

Förlederna *Ei-*/*Æi-* och *Ey-*/*Øy-* är minst sagt omdebatterade (Lagman 1990:46 med litt.). Fyra härledningar har föreslagits, men endast två är relevanta i detta sammanhang: **aiwa-* och **aina-*. Ett **aiwa-* borde utvecklas till *Øy-* och skrivas **au**, inte **ai**. Detta är däremot den förväntade skriftbilden för ett ursprungligt **aina-* (om denna förled se Elmevik 1982:78 ff. med litt.).

Sparlösastenens namn kan knappast vara identiskt med det namn som ligger bakom **usl** o.s.v. Det säkraste beviset ligger i Sparlösa-inskriftens egen ortografi. Diftongen /æi/ skrivs där som förväntat med **ai** som i **airikis** (2 ggr) *Æirīkis* (gen.) 'Eriks' och i **aiti** *hæiti* (pres. konj.). Diftongen /au/ föreligger i **auk** (en gång också **uk**) 'och' samt rimligen i det otolkade **rau-** (här möjligen betecknande /øy/). Sparlösastenens ortografi pekar entydigt på att **aːiuls**, **aiuisl** och **aiuis** innehåller förleden *Æi-*, icke *Øy-*. Detta antagande får ett starkt stöd i inskriften på den fram till 1938 okända baksidan av Kälvestenstenen (Ög 8) som är samtida med Sparlösastenen. Här läser Arthur Nordén (1943:194 f.) och Sven B. F. Jansson (rapport i ATA, diarienummer 2831/62) ett personnamn **aiuisli** (i dativställning) och identifierar det med namnet i Sparlösa-inskriften. Detta tolkas av Nordén som *Æivisl*. Det är att märka att denna Nordéns form i n t e är identisk med vare sig von Friesens *Eyvísl*, Lindquists *Eygísl* eller Svärdströms *Øyuls*.[5] Icke desto mindre har Nordén träffat rätt.

I Kälvestens-ristningen finns också det sedan tidigare kända belägget **auint**, vilket helt klart skall tolkas *Øyvind* (ack.). Vi har här turen att se hur de två förlederna skrivs i en och samma inskrift från Sparlösa-inskriftens tid och att de klart skiljer sig åt. Namnet *Æivīsl* är således i runsvenskan belagt endast på de två götaländska runstenarna från tidig vikingatid. Att namnet inte förekommer annars är inte ägnat att förvåna när man jämför med t.ex. Rökstenens personnamn, vilka i flera fall är unika.[6]

Kan **usl** etc. innehålla ett **aina-*? Man finge då ansätta en utveckling **AinagīslaR* > **Aiwīsl* > **Awisl* > **Auisl* > **Øysl*. Ett sådant antagande bygger på mycket osäker grund, särskilt övergången /aiw/ > /au/ är svår att acceptera.

Det vore onödigt komplicerat att räkna med att ett **aiwa-* dels redan under senurnordisk tid skulle ha delabialiseras till *Æi-*, dels utvecklats regelmässigt till *Øy-*. Labialiserade kontra delabialiserade former finns belagda i personnamnsförleder (se diskussionen om *Eiríkr* och *Eilífr* refererad av Janzén 1947b:67 ff.), men är inte påvisat för *Øy-*. En enklare förklaring är att förutsätta att det handlar om två helt skilda förleder: ett **aina-* som utvecklas

[5] Jansson (1984:44 f.) ger den nusvenska »översättningen» *Ejvisl* och anför Nordéns tolkning av namnet och identifikation med Sparlösa-belägget.

[6] Det har mig veterligt inte tidigare påpekats att de tre namnen i Sparlösa-inskriften förhåller sig till varandra enligt den s.k. variationsprincipen, nämligen *AlrīkR* : *Æirīk(i)R* och *Æirīk(i)R* : *Æivīsl*.

till *Æi-* och skrivs **ai** (**ei** etc.) samt ett **aiwa-* som helt regelmässigt utvecklas till *Øy-* och skrivs **au** (**ay** etc.).

Att ett **Øygīsl* skulle kunna utvecklas till **Øysl* kan knappast förnekas, men det förra namnet verkar enligt utredningen ovan inte ha existerat och det senare namnet är svårförenligt med flera av de förmenta runsvenska beläggen på namnet ifråga. Slutsatsen blir att vi inte kan identifiera namnet i Vg 119 och Ög 8 med det som förekommer i Sö 190, U 35, Vs 9 och Nä 12. Vi har därmed inte någon klar länk för vår grupp runsvenska belägg till vare sig någon tidigare belagd namnform eller något senare förekommande nordiskt personnamn. Det finns därför skäl till att se närmare på det förmodade runsvenska mansnamnet *Øysl*.

4. Förslag till tolkning av runbeläggen

Det faller sig lämpligt att börja med Nä 12 **asl**. Om detta skriver Sven B. F. Jansson (i Nä s. 43): »Inskriftens andra namn, [...] **asl**, är dunklare och har uppfattats på skilda sätt.» Han refererar sedan George Stephens och Richard Dybecks åsikter i frågan. De tänker sig diverse uttalsförkortningar av *Ásgísl*, *Ásketill*, *Aðísl* eller till och med *Ásúlfr* o. likn. Varken Stephens eller Dybeck ger enligt Jansson (a.st.) någon antydan om hur en sådan kontraktion tänkts ske och efter vilka regler. Jansson för inte tolkningsdiskussionen på någon övergripande språklig nivå, men eftersom han som ovan nämnts stannar för tolkningen *Øysl* tänker han sig uppenbarligen att **a**-runan i namnet betecknar (gammalt) /øy/. Någon parallell till en skrivning med **a**-runa finns inte vid en jämförelse med samtliga runsvenska belägg på /øy/.[7] Därmed kan också tolkningen *Øysl* uteslutas, om man inte vill antaga en unik felristning.

Vokalrunan **a** kan i första hand tänkas representera /a/, eventuellt /ã/. Teoretiskt möjligt vore också att häri återfinna vokalkvaliteten [ǫ] (se Elmevik 1992 om **a** för [ǫ]), men det finns anledning att avvisa detta (se vidare avsn. 5 nedan). Skall belägget **asl** i Nä 12 kunna tolkas trovärdigt, måste man istället ansätta ett **Asl*, något som visar sig vara föreslaget redan tidigare av Erik Brate (1925:123). Han sammanför namnet på en antagen runristare *Osl*[8] i U 581 med Sö 190 **usl**, U 35 **ays-** (av Brate läst **aysl**), Vs 9 **osl** och Nä 12 **asl**. Om Sö 190 skriver Brate (1925:69) att namnet **usl** är detsamma som de tidigare nämnda beläggen och att det »troligen [är] kortnamn till **Aslak**, jfr ock fsv. *Asle*». Dessförinnan har han (s. 68) i diskussionen av U 654 Varpsund an-

[7] Bara om /øy/ delabialiserats till /æi/, vilket säkert endast förekommer i personnamnsförleden *Frøy-*, kan diftongen betecknas med **a**-runa, på vilket det dock bara finns ett enda exempel (se Lagman 1990:49).

[8] *Osl* har av Sven B. F. Jansson i U 2 s. 468 visats vara nonexistent; inskriften i U 581 avfärdas f.ö. som »runliknande tecken».

tagit att en skrivning **a͡sl þan**[9] skall tydas »[d]en Äskil» (d.v.s. *As[kel]l þann*), alltså en kontraktion efter samma mönster som Stephens och Dybecks ovan anförda tolkningsförslag.

Det framgår inte hur Brate tänkt sig att **asl** (och **usl**, **osl**) kommit att representera ett sådant starkt sammandraget *Asl* < **Askell*. »En sådan förkortning av ristarens namn för **askil** förefaller ytterst osannolik», skriver Elias Wessén (i U 3 s. 115). I Sö 190 **usl** är det särskilt **u**-runans ljudvärde som måste betraktas som besvärande för Brate. Det är dock möjligt att han har tänkt sig samma förklaring som den han (i Sö s. 18) ger för Sö 25 [**usurʀ**]: »I [...] **usurʀ** fsv. *Azur* betecknar [...] **u** nasalerat a». (Se vidare nedan.) Brate förklarar inte närmare hur utvecklingen till det medeltida *Asle* skulle ägt rum.

Trots att Brates tolkningsförslag står på ytterst osäker grund är det ändå värt att ta fasta på det namn han diskuterar, nämligen *Asl*. Det bör man hålla i minnet under behandlingen av runföljden **osl** i Vs 9. Efter att ha konstaterat att den innehåller namnet på den döde son som omnämns, säger Sven B. F. Jansson (i Vs s. 28): »**osl** skall sannolikt återge det ovanliga mansnamnet *Øysl*.» Han påpekar (a.st.) att faderns namn, *Gisl*, innehåller samma namnelement som efterleden i sonens namn.

Det har påpekats ovan att /øy/ aldrig skrivs **a**. Inte heller finns det några belägg på att denna diftong skrivs **o**. Åsrunan ensam används alltså inte för att respresentera hela (den gamla) diftongen /øy/ (se Williams 1990:116, 121 f., 1992:45). Därmed är även här tolkningen *Øysl* osannolik.

Det är också anmärkningsvärt att av fem ord med /a/ i nasal omgivning (**han** *hann*, **a** *ā* (< *an*), **eklati** *Ænglandi*, **has** *hans* och **ont** *and* är bara det sistnämnda skrivet med åsruna. I min avhandling kunde jag (Williams 1990:94 ff. med noter) konstatera att just ordet *and* 'ande' så ofta skrivits med **o**-runa – medan andra ord i samma inskrift innehållande /aN/ inte gör det – att man kan dra slutsatsen att åsrunan i dessa fall betecknar en ljudkvalitet annan än nasalitet. Det enda rimliga alternativet är att åsrunan här representerar en *u*-omljudsprodukt (< **andu*, jfr fisl. *ǫnd*). Resultatet styrks av att skrivningar av *and* med **o**-runa ofta påträffas i inskrifter som antingen markerar *u*-omljud även annars eller använder åsrunan för /o/. Det förstnämnda är uppenbarligen fallet i Vs 9. I **osl** betecknar åsrunan alltså /o/, /ǫ/ eller möjligen nasalitet, vilka båda ger samma resultat: sonens namn har varit *Āsl* (om kvantiteten se avsn. 5), antingen detta uttalades [ǫ:sl], [ɔ̃:sl] eller [ã:sl].

Det är nu dags att ta itu med Sö 190 **usl**. Elias Wesséns tolkning *Øysl* förutsätter att (gammalt) /øy/ skrivs med **u**-runa, en mycket ovanlig företeelse i Sörmland. Wessén själv skriver (i Sö s. LXVII) att **u**-runan sällan återger »ursprungligt *au* eller *øy*, säkerligen blott onöjaktig beteckning, med en runa tillfälligtvis utelämnad», vidare (s. LXX): »mycket sällan användes runan **u** ensam som tecken för ursprungligt *au*: **oskutr** [...], **kefluk** [...], **þu** [...]. I de båda namnen kan det bero på försvagning i senare leden av en sammansättning». Den senare anmärkningen får sägas vara giltig även för **þu** *þau* som ju företrädesvis bör uppträda i obetonad ställning i satsen.

[9] Elias Wessén (i SRI 8:115) avvisar med rätta Brates läsning av denna runföljd och tyder den istället som **al-rikr**.

Endast i ett säkert fall i Sörmland har jag funnit att **u**-runan, eller rättare sagt dess stungna variant, **y**, betecknar äldre /øy/ i huvudtonig ställning i personnamn, nämligen i Sö 200 **ystin** *Øystæinn*. Konsekvensen är anmärkningsvärd. I Uppland förekommer gott om exempel på att äldre /øy/ skrivs med (stungen eller ostungen) **u**-runa (Hellberg 1965:16). Det finns därför anledning att se närmare på runföljden **ystin** och vissa andra sörmländska belägg på de äldre diftongerna /au/ och /øy/.

I Sö 14 har runföljden **kuti** ansetts vara en felristning för *Knūti* (dat.), naturligtvis för att knyta ristningen till de kända Knutstenarna. Sammanställningen är knappast tvingande, men skrivningen **kuti** för *Gauti* är å andra sidan anmärkningsvärd vad beträffar diftongens representation.

I den ortografiskt onöjaktiga inskriften Sö 82 skrivs adj. *dauðr* **þuþʀ**, alltså skulle /au/ här uppträda monografiskt. Beläggets bevisvärde stärks något, om än marginellt, av skrivningen [**tuþ**] *dauðr* i den försvunna Sö 121†.

Runföljden **uþun** inledde den nu försvunna inskriften Sö 157†. Häri vill Erik Brate (i Sö s. 119) se ett kvinnonamn fsv. *Ødhun* men Elias Wessén (i a.a. s. 407) mansnamnet isl. *Auðunn*. Bägge tolkningsalternativen förutsätter att gammalt /au/ skrivs monografiskt. Inskriften är endast känd genom avbildningen i Bautil och belägget kan vara skadat eller felläst, ett förmodande som stärks av att de båda namn som förts fram är okända i det runsvenska materialet i övrigt.[10]

Enligt inskriften på Sö 118 låter **uitr** resa märke efter Björn. Stenresarens namn har av Brate (i Sö s. 89) tolkats som nusv. *Öind* (runsv. *Øyindr*, *Øyndr*). Runföljden är mångtydig och andra tolkningsförslag ligger nära till hands, t.ex. *Vintr*, *(H)vītr* och *Vittr* (se Williams 1990:121 f.).

Det föreligger alltså några osäkra belägg på att de äldre diftongerna /au/ och /øy/ kan ha representerats med **u**-runa i Sörmland, men det är inte att räkna som det troligaste alternativet vid behandlingen av en svårtolkad runföljd.

I Sö 190 skrivs *ok* **auk**, alltså med digraf, inte mindre än tre gånger, trots att det lilla bindeordet bör ha varit obetonat. Det har antagits att ristartradition kan ligga bakom en sådan stavning (Ragnar Kinander i Sm s. 21, jfr Williams

[10] I Sö 16 har den skadade runföljden ...**uþin** alternativt tolkats som *Auðin* (ack.). Detta namn förekommer i U 505 och möjligen i den försvunna Vg 92†, men det andra tolkningsalternativet, *Luðin* (ack.), verkar mer attraktivt då det är vanligare (U 343, U 592, U 832 och runstenen i Ekerö k:a, Uppland, se Fv 1954:1 f.) och inte förutsätter att den gamla diftongen /au/ skrivs monografiskt. Naturligtvis kan också en **a**-runa ha utplånats genom ristningens skada och runföljden regelrätt lytt **auþin**.

1990:10 ff.), men jag anser att detta faktum istället indicerar att diftonger representeras digrafiskt i inskriften; detta gäller f.ö. även för gammalt /æi/: **raisa** *ræisa* och **stain** *stæin*. Sammantaget framstår **u** i **usl** för /øy/ som osäkert men inte absolut omöjligt, eftersom beteckningen av ursprungliga diftonger faktiskt kan variera inom en och samma inskrift. Det finns dock ytterligare ett tolkningsalternativ.

Ett antal belägg i SRI, däribland i Sö, visar vägen. Herbert Markström (1954:122) skriver i sin avhandling om utvecklingen av gammalt *ă* framför *u* i nordiska språk:

> I några fall förekommer **u**-runan som beteckning för *u*-omljudsvokalen. I **usur**-fsv. *Aszur* Odenslunda, Uppland, SRI 7, nr 349, står sålunda liksom i **usurʀ** Långbro, Södermanland, SRI 3, nr 25, och i **usur** Härnevi, Uppland, SRI 8, nr 621, **u**-runan både i förra och senare leden för att beteckna en *u*-omljudd vokal.

Saken verkar klar: **u**-runan i **usl** betecknar en *u*-omljudd vokal och belägget är att tolka /ǫ:sl/ = *Āsl*.

Nu vågar man inte vara riktigt lika säker som Markströms oreserverade framställning ger vid handen. Antingen är nämligen alla de tre inskrifter han anför helt försvunna eller också är det relevanta partiet idag utplånat. Det är dock möjligt att stärka Markströms argumentation. Det är, vilket han också omtalar (a.st.), styrkt att **u**-runan verkligen kan beteckna en *u*-omljudsprodukt: Vg 42 **ut** *and* och Sm 52 **fuþur** *faður* är ett par exempel (se vidare Williams 1990:93 f.). Man kan på svensk botten finna ytterligare stöd för Markströms uppfattning i ett belägg i den likaledes försvunna Ög 226† [**uslakr**] *Āslakʀ*.[11] Man behöver heller inte söka långt utanför vårt lands gränser för att finna exempel på skrivningen med **u**-runa för /ǫ/ i *Ās-*. I DR 81, Skern 2, i Middelsom hd, Viborg amt, möter oss namnet *Āsbiorn* i formen **usbiarnaʀ** (gen.), i DR (sp. 117) tolkat som »Osbjørns (?)» Namnet finns också på den samtida grannstenen DR 80 **...usbiaur....** Om *Osbjørn* skrivs i DR (sp. 695):

> Navnet er ikke sikkert tolket. Rimeligst synes det [...] at opfatte det som en sideform til *Asbiorn* (*Æsbiorn*) med *u*-omlyd i forleddet [...]. Navneleddet *Os-* skyldes ganske vist hovedsagelig engelsk indflydelse [...]; men at formen også kan være hjemlig, tyder svenske runeformer på: **ausualti** Ög. no.224, rimeligvis også **ausburn** Ög. no.61.

I DR (a.st.) nämns att Sophus Bugge och Ludvig Wimmer tolkat detta namn som *Husbiorn* i likhet med U 614 **husbiorn** men man fortsätter: »imidlertid er usikkerhed m[ed] h[ensyn] t[il] *h* i forlyd ukendt i jyske indskrifter, og hertil kommer, at et navneled *Hus-* ikke ellers kendes i nordisk (**hus-** på

[11] Det otolkade [**usrik**] i U 972† skulle hypotetiskt sett kunna tolkas som ett f.ö. icke belagt **Āsrīkʀ*, bildat av välkända namnelement. Lika hypotetisk är en tolkning av runföljden **uslikᛩ** i den skadade och otolkade B-raden i Sö 176 som det kända mansnamnet *Āslakʀ*, *-læikʀ*.

den upplandske sten kan vise *h*-usikkerhed i forlyd)».[12] Alternativet *Hus-* avvisas alltså.[13] Istället blir även belägget i U 614 exempel på *u*-omljud i *Ās-*. Ett tredje alternativ *Øs(t)-* avvisas likaså.

Det finns ingen anledning att betvivla att det rundanska belägget **usbiarnaʀ** skall tolkas som gen. av *Āsbiorn* och att **u**-runan således rimligen här betecknar en *u*-omljudsprodukt. Det verkar därmed klart att Markströms teori om att **u**-runan kan beteckna /ǫ(:)/ även före synkoperat /u/ är riktig.

I princip bör man undvika att bygga bevis på försvunna belägg. Det är en avvägningsfråga om de fyra, kanske fem försvunna runföljder vi här haft att göra med kan uppbära någon bevisbörda i detta fall (jfr Williams 1989:39). Avgörande blir då tolkningen av DR 81 **usbiarnaʀ** och DR 80 **usbiaur....**

Orsaken till att jag lägger så stor vikt vid diskussionen av dessa belägg är att de får en mycket stor principiell betydelse för hur vi bör se på förekomsten av *u*-omljud i namnförleden *Ās-* < **Ansu-*. Det är väl känt sedan tidigare att *Ās-* företrädesvis uppträder med markerat *u*-omljud framför efterled innehållande ett labialiserande element, t.ex. *Osmundr* för *Ásmundr* och *Osulfr* för *Ásúlfr* (Janzén 1947b:65). Gun Widmark (1991:54) vill göra gällande att detta fenomen begränsar sig till när förleden påverkas av ett /u/ i efterleden och att varianten *Osvaldr* för *Ásvaldr* får förklaras som engelskt eller kontinentalt inflytande. Denna förklaring kan vara giltig för den fornvästnordiska namnskatten, men jag har haft anledning att ifrågasätta den vad gäller det runsvenska materialet (se Williams 1990:97 f.). Någon gång, i U 952† [**osuar**] *Āsvar/-varðr/-varr*, verkar det som om ett initialt /w/ har haft labialiserande inflytande på förleden; i detta fall verkar främmande inflytande osannolikt. Det uppträder ytterligare fall där det skulle vara en fördel att kunna räkna med att åsrunan betecknar *u*-omljud snarare än nasalitet, så i Öl 23 [**oskutr**] *Āsgautr* (a.st. och s. 43 f.). De ovan behandlade *Ās*-namnen med **u**-runa i förleden som markering av *u*-omljudsprodukten synes ge vid handen att en sådan kan uppstå även då efterleden knappast kan ha verkat labialiserande. Om så är fallet kan detta tolkas på två sätt. För det första kan den gängse uppfattningen (se Janzén 1947b:65) ha fel i att långstaviga förleder inte självständigt uppvisar *u*-omljudd form. Detta är inte sannolikt, vilket berörs vidare nedan i avsn. 5. För det andra kan *Ās*-former med markerat *u*-omljud bero på inflytande, inte från främmande namnformer, men från förledsformer som uppstått regelrätt framför /u/ i efterleden, på samma sätt som *Ēs*-former har

[12] U 614 har på goda grunder tillskrivits Visäte (se Axelson 1993:84) som uppvisar *h*-bortfall i två belägg: U 237 [**ialb**...] *hialpi* och U 622 **oithafþ**[**a**] *Hvīthaufða*, vilket tyder på osäkerhet i beteckningen av /h/.

[13] Namnförleden *Hūs-* verkar således vara okänd i nordiskt namnmaterial, förutom i det propriellt sekundära *Hūskarl* som utgår från appellativet; se dock Olof von Feilitzen (1965:57, 63) om *Húsketill*. Detta på engelskt område belagda namn är istället att se som utsatt för inflytande från den fornengelska namnförleden *Hūs-* (om denna se Searle 1897:308).

spritt sig till namn där inget palataliserande element finns i efterleden (Janzén 1947a: 257). Detta är en långt sannolikare förklaring och då kan *u*-omljudsmarkering i förleden vara analogisk snarare än fonologisk.

Jag menar att den företagna utredningen ger resultatet att **u**-runan har kunnat användas för *u*-omljudd vokal i förleden *Ās-* och att vi därför kan räkna med detsamma i Sö 190 **usl**.

Den slutsatsen kompliceras dock av det faktum att *u*-omljudsprodukter är ovanligt svagt styrkta just i Sörmland. De enda övriga beläggen härrör från nu försvunna inskrifter: Sö 115† [**foþur**], Sö 382† [**fauþur**] (för det sistnämnda se Williams 1990: 93 not 11). Antingen saknar runsörmländskan /ǫ/ eller så underlåter ristarna i Sörmland av någon anledning att markera detta fonem. Man bör hellre räkna med uppländskt inflytande på Sö 190,[14] vilket skulle göra markerandet av *u*-omljudsprodukt med **u**-runa fullt naturligt, då detta är vanligt förekommande i Uppland (se Thompson 1975: 62, Williams 1990: 89 ff.). Ristaren av Sö 190, Torbjörn, är inte identisk med någon av de i Uppland verksamma ristarna med samma namn, men stenen står i Ytterenhörna sn, nordligast av runstenarna på Enhörnalandet, en halvö som sticker upp i Mälaren, och Wessén skriver i inledningen till Södermanlands runinskrifter (Sö s. XXX):

> Förbindelserna med Uppland är det mest framträdande draget för runmaterialet i norra delen av landskapet, i högre grad för Selaön än för Rekarne. De röja sig, såsom vi ha sett, redan i Södertäljetrakten, men bli betydligt mer dominerande i mellersta delen av Mälarbygderna.

Sö 190 förs till denna grupp (s. XXXIII). Det innebär visserligen att det blir generellt möjligt att räkna med en monografisk representation av en (gammal) diftong, vilket förekommer vanligt i Uppland (se Thompson 1975: 64),[15] men inskriftsinterna skäl (se resonemanget om **auk** ovan) talar emot detta. Sammanfattningsvis framstår det som mest sannolikt att belägget **usl** i Sö 190 representerar ett uttal [ǫ:sl].

Till sist skall U 35 **ays-** behandlas. Jag skall erkänna att denna runföljd har vållat mig mycket huvudbry. Om belägget ifråga skriver Wessén (i U 1 s. 48): »Runan 12 [d.v.s. slutrunan] är skadad upptill men har sannolikt varit **l**; härför talar avståndet till det närmaste skiljetecknet.» Enligt Wessén (a.st.) uppger Brate i sina anteckningar att »**l** var skadadt upptill, toppen är borta, men 2 cm

[14] Lars Hellberg (1965: 14 f.) anser att dialekterna i Uppland och Sörmland legat så nära varandra under 1000-talet att resultatet av en undersökning av språket i det senare landskapet skulle vara giltigt också för det förra. Enligt min bestämda mening underskattar Hellberg de regionala skillnaderna.

[15] Uppländskt inflytande kan då även förklara den monografiska skrivningen **ystin** *Øystæinn* i Sö 200, som finns på Selaön. Ristaren av Sö 200 har troligen också utfört bl.a. U 792 (se Axelson 1993: 15 f.).

af kännestreckets spets synes.» Tidigare läsare tycks inte ha kunnat urskilja ett sådant bistavsfragment och inte heller Wessén observerade tydligen några spår. Dock hade han vid ett tidigare tillfälle (i Sö s. 384) utan reservation läst en **l**-runa, kanske under påverkan av Brate. Den 28 augusti 1987 fick jag möjlighet att personligen undersöka ristningen tillsammans med mina runologiska kollegor Jan Axelson och Svante Lagman.

Efter en mycket ingående undersökning av inskriften kunde jag dra slutsatsen att den skadade slutrunan i **ays-** troligen är **l**, men att i första hand **i** och i andra hand **t** inte helt kan uteslutas. Slutrunefragmentet består av en huvudstavs nedre del. Till höger om denna finns ett centimeterlångt spår i stenytan som inte var uppmålat. Detta spår kan vara ristat, och genom en jämförelse med inskriftens övriga **l**-runor kunde jag avgöra att det har precis den placering man kan vänta om spåret skulle utgöra den bevarade änden av en i övrigt förlorad **l**-bistav.

Hur skall då runföljden **ays-** tolkas?

Vi har att göra med ett ofullständigt belägg, på vilket man bör vara försiktig med att bygga tolkningar. Det skulle kanske inte vara fel att förbigå det med tystnad, men inskriftens ortografi är mycket god och det finns bara tre möjligheter till slutruna i **ays-**: **t**, **i** eller **l**. De två förra alternativen leder dock inte till några livskraftiga tolkningsalternativ, även om en diskussion av vissa avlägsna möjligheter ingalunda skulle sakna intresse som språklig och runologisk metodövning.

Den enda reella tolkningsmöjligheten utgår därför från läsningen **ays⟨l⟩**. Att en broder till **ays-** hetat *Aðisl* (< **Að-gīsl*) och fadern *Vīgīsl* styrker genom möjligheten till namnvariation att efterleden även i **ays-** varit *-gīsl*. (Att så inte med nödvändighet måste ha varit fallet visas av namnet på den tredje brodern, *Ōlafʀ* (?), som bryter detta mönster.)[16] Det är då tänkbart att vi här verkligen har ett runsvenskt belägg på ett *Øysl* < **Øygīsl*, trots att detta skulle vara ett isolerat namn. Det finns dock ännu ett alternativ. Beläggen U 473 **faylkbiurn** *Folkbiorn* och U 766 **ayk** *ok* visar att **ay**-digrafen någon gång används för att beteckna en rundad monoftong, i det första fallet troligen /o/ och i det senare /ǫ/ (se Strid 1989: 17, Lagman 1990: 90 f.). Detta innebär att **ays-** kan representera ett *Āsl* med markerad *u*-omljudsprodukt.

Resultatet av denna undersökning är att beläggen Sö 190 **usl**, Vs 9 **osl** och Nä 12 **asl** skall tolkas som skrivningar av det runsvenska mansnamnet *Āsl*, i de två första fallen med markerad *u*-omljudsvokal. Runföljden U 35 **ays-** är skadad och svår att säga något bestämt om, men den kan tolkas enligt samma mönster.

[16] Däremot visar utvecklingen av inskriftens *Aðisl* – det har inte blivit till **Aisl* eller **Asl* – att det inte kan vara förleden *Auð-* som ingår i **ays-**.

5. Etymologin till *Āsl*

Om de fyra diskuterade runbeläggen samtliga är att tolka som *Āsl* återstår frågan vilken etymologi detta namn skulle ha. Ovan har jag avvisat att det skulle röra sig om en starkt kontraherad form av typen *Āskell* > *Āsl*. Så starka reduktioner bör inte uppträda så tidigt i ord av den fonotax det här är frågan om.[17]

Efterleden är, som ovan framgått, entydigt **-gīslaʀ* (se Hagland 1990 om vokalkvantiteten); någon annan personnamnsefterled som slutar på /sl/ finns inte i de runsvenska steninskrifterna.[18]

Vad beträffar förleden måste ett flertal alternativ diskuteras: urn. **Ansu-*, **Anu-* och **Ana-*. För det förstnämnda alternativet talar den omständigheten att det i inskriften på lansskaftet från Kragehul (DR 196) uppträder en runföljd **asugisalas**, vilken rimligen bör tolkas som genitiv av ett personnamn[19] som i nominativ bör ha haft formen *A(n)su-gīslaʀ*. Namnet är bildat av mycket vanliga namnleder, men är detta till trots inte annars belagt i Norden. Avsaknaden av just denna kombination är möjligen anmärkningsvärd, men knappast onaturlig. Variationssystemet lämnade naturligtvis luckor. Att just **Āsgīsl* eller dylikt inte uppträder annars (om ett föregivet belägg se Williams 1989: 44 ff.) kan dock möjligen vara signifikant; ljudutvecklingen av ett *A(n)su-gīslaʀ* behöver inte leda fram till en sådan form. Vi kan till att börja med räkna med utvecklingen **Ansugīsl-* > **Ãsugīsl-* > **Ãsuwīsl-* > **Ãswīsl*. Från denna punkt är utvecklingen mindre entydig. Självklart bör en försvagning av /w/ inträda i senare delen av ordet: /i:/ förkortas, faller och *Āssl* utvecklas till *Āsl*; kanske rör det sig om ett närmast haplologiskt bortfall **Āsisl* > **Āsl* (se Hesselman 1948–53: 68). (Att *-gīsl* reduceras mycket tidigt framgår fullt klart av de tidigare nämnda beläggen i inskrifterna från Sparlösa och Kälvesten samt av Rökstenens pluralform **hoislaʀ** *Hãīslaʀ*.)

Den antagna utvecklingen är knappast kontroversiell men lämnar en större frågeställning obesvarad: med denna etymologi kan knappast *Āsl* ha innehållit någon *u*-omljudsprodukt, vilken är förutsättningen för min tolkning av **usl** etc. Jag har i avsn. 4 ovan berört möjligheten av att *Ās-* skulle kunna uppvisa

[17] Om namn av typen *Hróarr* < *Hrōþi-gaiʀaʀ* se avsn. 3 ovan. En stark, till synes obefogad, reduktion har antagits föreligga i runföljden **kilf** (ack.) i Sö 88. Detta säkra belägg på ett mansnamn uppträder dessutom i formen **kilfs** (gen.) i samma inskrift, vilket eliminerar att det skulle röra sig om en felristning för namnet *Kalfʀ*. Erik Brate (i Sö s. 64) tar upp Sophus Bugges förklaring av detta namn som uppkommet ur ett *Gæirulfʀ*, och formen *Gælfʀ* uppförs i registret (s. 421). Att efterleden kan vara *-ulfʀ* styrks i någon mån av att två av Gälfs tre söner bär namn med denna efterled. Detta till trots är det svårt att utan vidare acceptera den starkt förkortade formen.

[18] Runföljden **asɬua-a** i U 3 har inte låtit sig tolkas då inskriften är alltför fragmentarisk. Ytterligare fynd kunde komplettera det intressanta belägget. Hypotetiskt sett kan det röra sig om ytterligare ett belägg på *Āsl*.

[19] Jfr dock diskussionsreferat i Personnamn s. 37.

markerat *u*-omljud även framför efterled som saknar labialiserande element, beroende på inflytande från namn med labialiserande efterleder eller möjligen påverkan från fornengelskt *Os-*. Dessa två förklaringsmöjligheter står knappast till buds för ett ur *A(n)sugīslaʀ* på ovan skisserade vis utvecklat *Āsl*/*Ǭsl*, vilket bör ha uppkommit alltför tidigt för att sekundärt *u*-omljudsmarkerande former eller främmande inflytande skall ha kunnat göra sig gällande så konsekvent som det här skulle vara fråga om. Förklaringen får sökas på annat håll. Sannolikast blir det att utgå från en utveckling **Āsuwīsl* > **Āsusl*; mellanliggande stadier kan ha olika förlopp. Formen **Āsusl* vore vad beträffar vokalismen i efterleden parallell med Sparlösa-inskriftens **aᛋiuls** och skulle förklara förekomsten av en markerad *u*-omljudsprodukt i namnets inledning. Det är dock att märka dels att **aᛋiuls** inte är allenarådande utan förekommer parallellt med **-uis(l)**-former, dels att det i **aᛋiuls** föreligger en metates utan motstycke i det hypotetiska **Āsusl* (> *Ǭsl*) och att denna omkastning kan ha med utvecklingen /wi:/ > /u/ att göra.

Den lockande parallellen med **asugisalas** till trots är det alltför problematiskt att för *Āsl*/*Ǭsl* söka samma ursprung för att etymologin skall anses riktigt tillfredsställande, i alla fall vad beträffar de tre runbeläggen utanför Närke.

Därmed måste alternativet **Anu-* prövas. Denna förled är mindre vanligt förekommande än **Ansu* > *Ās-* men icke desto mindre väl styrkt. **Anu-* antas allmänt föreligga i bl.a. mansnamnen *Ólafr*, *-leifr* och *Áleifr* (< **Anu-laibaʀ*) samt kvinnonamnen *Óleif*, *Álǫf* och *Áleif* (Janzén 1947b: 85, 107 ff.). Intressant i detta sammanhang är de varierande formerna av förlederna, vilka har förklarats som beroende av namnets betoning. Orsaken är här oviktig, väsentligt är att konstatera att **Anu-* givit upphov till två olika förleder under runnordisk tid: *Ā-* och *Ō-* (< /ǭ:/). Det kan tyckas vara en given förklaring att (den eventuella) runsvenska variationen *Āsl* ~ *Ǭsl* skall förklaras på samma sätt, d.v.s. som olika utvecklingar ur ett **Anugīslaʀ* med varierande betoning. Denna tillsynes enkla etymologi kompliceras dock av det faktum att det på svenskt område inte uppvisas några **Ālæifʀ*, *-lafʀ*. Visst kan variationen ha funnits här ändå, men argumentationen försvagas av ett sådant ad hoc-antagande.

Man får istället gå till namnen *Áli* ~ *Óli*, vilka har förklarats som utgående från **Analæ* resp. **Anulæ* (Janzén 1947b: 58). Faktiskt har även *Áleifr* ~ *Óleifr* (o.s.v.) givits samma förklaring (Naumann 1912: 17). Namnet *Āli* är känt från medeltiden och verkar välbelagt i de runsvenska inskrifterna, men saken kompliceras av att runbeläggen inte kan hållas isär från eventuella nedslag av namnet *Alli*. Nu anses detta senare namn vara en hypokoristisk bildning till t.ex. *Algot* (SMP 1: 62); det vore märkligt om alla 16 beläggen bara i svenska inskrifter på **ali** o. likn. samtliga skulle avse *Alli*. *Áli* är belagt på fornvästnordiskt område, medan däremot *Alli* saknas. Vad beträffar *Óli* är det ovanligare på öst-

nordiskt område än på västnordiskt. Fornsvenska belägg på *Ole* kan också tänkas vara relaterade till *Olof* etc. (jfr Janzén 1947b: 58).[20]

Varianterna *Āsl* ~ *Ǭsl* kan ha sitt ursprung i **Anagīslaʀ* resp. **Anugīslaʀ*. Den senare formen bör ha givit upphov till ett runsvenskt /ǭ:sl/, senare /o:sl/, vilka utmärkt väl låter sig representeras av runföljderna Vs 9 **osl** och Sö 190 **usl**; vad beträffar det senaste belägget vill man kanske helst se ett /o:sl/. Även U 35 **ays-** är förenligt med utgångsformen **Anugīslaʀ*, se avsn. 4 ovan. Nä 12 **asl** däremot vill jag hellre se som utgående från **Anagīslaʀ*, eftersom /ǭ:/ inte skrivs med **ɑ**-runa i inskrifterna (se Wessén i U 2 s. 63).

6. De fornsvenska mansnamnen *As(e)l* och *Asle*

Upphör nu spåren av det runsvenska namnet *Āsl* i och med vikingatidens utgång? Det bör inledningsvis konstateras att varianten /ǭ:sl/ ljudlagsenligt måste ha utvecklats till /o:sl/ och att vi inte har några spår i det eftervikingatida nordiska personnamnsmaterialet av ett sådant namn.[21] Bättre verkar varianten /a:sl/ ha klarat sig. Redan Erik Brate har, vilket nämndes i avsn. 4 ovan, kopplat belägget **asl** i Nä 12 till det fornsvenska mansnamnet *Asle*. Detta namn har av andra forskare relaterats till *Asel*, vilket givits flera olika förklaringar. Både *Asel* och *Asle* förs upp som uppslagsformer i SMP; kommentarerna i SMP är sparsamma och följer i stort sett DGP (se nedan).

Enligt Lind (sp. 81, 94 f.) är namnet *Asle* (*Asli*), vilket förekommer ett stort antal gånger i norska källor, helt enkelt en variant av *Atli*. En växling mellan *Atli* och *Asli* för en och samma person är säkert styrkt i fornvästnordiska dokument. Ljudutvecklingen /tl/ > /sl/ antas ha uppstått något före perioden 1300–70 (Seip 1955: 287), vilket också styrks av att inga *Asli*-former av *Atli* har belagts tidigare än 1307.

Västnordiska belägg på namnet *Asli* kan kanske alla föras till *Atli*, och det är mycket möjligt att denna utvecklade form kan ha inlånats till östra Norden. De östnordiska beläggen på *Asle* börjar, med något undantag, uppträda i mitten av 1300-talet, de två första i Jämtland 1347 (på gammalt norskt område) och i Västergötland 1355, alltså en klart västlig tendens. Mot slutet av århundradet finner vi sedan belägg i Östergötland, Småland och Bohuslän.

Ett av beläggen som i SMP (1: 184) förs till namnformen *Asle* daterar sig dock till tiden före 1300. År 1297 är nämligen en kanik i Lund vid namn *Aslonis* (gen.), *Aslonem* (ack.) nämnd. Enligt DGP (1: 70) är detta samma per-

[20] Ett *Ōli*, skrivet **oln** (ack.) med felvänd **ɑ**-runa, är belagt i en inskrift från Vreta klosters kyrka (Curman & Lundberg 1935: 174). Runstenen bör dateras till övergången mellan vikingatid och medeltid, bland annat på grund av bevarat /ʀ/ i **eftʀ** *æftiʀ*.

[21] Erik Björkman (1910: 21) vill ge det ur ett engelskt ortnamn *Oslanwyrð* härledda **Osla* inhemsk, d.v.s. fornengelsk proveniens.

son som 1290 skrivs *Aslone* (abl.) och 1304 och 1307 *Aslo*. I och för sig kunde vi här ha att göra med en norrman, men även så vore det ett belägg på en oväntat tidig övergång /tl/ > /sl/, om vi skulle räkna med att kanikens namn etymologiskt utgår från *Atli*. Att formen *Asli* föreligger redan mycket tidigt säkerställs av nordiska namnbelägg från 1000- och 1100-talen i engelska källor (Björkman 1910: 20).

Den lundensiske kanikens namn är ytterst intressant att jämföra med en grupp namn i Necrologium Lundense (NecrLund) och Liber daticus Lundensis (LDL). Den förstnämnda dödboken påbörjades under tidigt 1100-tal. I mitten på seklet upprättades LDL. Till denna överfördes dödsnotiserna i NecrLund men den äldre dödboken användes fortfarande. Vid senare tillfälle överfördes så uppgifter från LDL tillbaka till NecrLund (KL 12: 263). I de bägge källorna uppträder tillsammans åtta personer som burit namnet *Asel*, de fem första under andra hälften av 1100-talet (enligt dateringar i SMP 1: 178 f. och LDL, se nedan):

Asel NecrLund s. 71 (LDL s. 110 *Æsil*). Mitten av 1100-talet.
Asla (gen.) NecrLund s. 76 (LDL s. 142 *Asal*, gen.). Mitten av 1100-talet (enligt DGP 1: 70 början av 1100-talet).
Asel LDL s. 25 (NecrLund s. 54 *Asel*). Slutet av 1100-talet (enligt DGP mitten av 1100-talet).
Asl LDL s. 149. Slutet av 1100-talet.
Asl LDL s. 216. Slutet av 1100-talet.
Asel LDL s. 92. Början av 1200-talet.
Aslo LDL s. 152. Mitten av 1200-talet.
Aslo LDL s. 282. Slutet av 1200-talet.

Alla formerna förs i DGP (1: 70) till uppslagsformen *Asli*,[22] men strängt taget finns i beläggsamlingen ovan bara en form som tveklöst kan återspegla ett *Asli*, nämligen genitivformen *Asla* (NecrLund s. 76). (Det är värt att notera att avskriften i LDL lyder *Asal*. Är detta en korrigering eller en felskrivning?) Det är mig ovisst varför man i DGP (1: 70) på denna punkt avviker från dateringen i LDL (s. 142) och gör detta belägg till det äldsta av dem i dödböckerna; annars verkar *As(e)l*-formerna vara klart tidigast. Latiniseringen *Aslo* kan lika gärna gälla ett starkt böjt *Asl* som ett svagt böjt *Asli*; jfr latiniseringen *Gislo* av *Gisl* (se Modéer 1955: 119 f., 123 f. om latiniseringen av enstaviga maskuliner). Det till synes säkra belägget på *Asli* kontrasteras alltså mot fyra säkra *As(e)l*. Alla förs, som nämnts, till *Asli*. Hur formerna skulle förhålla sig till varandra förklaras inte i DGP. Man skriver (DGP 1: 70):

[22] Med undantag av *Asel*/*Æsil*, som förs upp under *Esil* (DGP 1: 271) men med hänvisning till *Asli*.

> G[amme]lsv. *Asle* (runesv. […] *asl* […]). Navnet er formodentlig en hjemlig ell. indført Kortform for Navne paa *As-*. Jfr. oty. *Ansila*, *Asilo*, nyhty. *Assel*, *Asel*. Navnet kendes ikke fra V[est]n[ordisk]. Selv i de ældste (østdanske) Eksempler holdes Formerne ikke ude fra hinanden, selv om Genitiven *Asla* i NecrLund og de svenske Former tyder paa, at *Asli* er den ældste Form.

Förklaringen verkar föga övertygande, och hänvisningen till de svenska formerna *Asle* som motivation för att detta namn är det ursprungliga är förbryllande. Att *Asli*-formerna skulle kunna vara äldre än *Asel*-formerna och ändå anses vara lån från tyskt område framstår som orimligt. *Asli* kan rimligen inte utgöra en utgångsform för vare sig det runsvenska eller forndanska *As(e)l*. Snarare bör det förhålla sig tvärtom, eftersom de båda namnen uppenbarligen är besläktade och de i de lundensiska dödböckerna används om samma person.

Innan jag går närmare in på frågan om ursprunget till *Asli* (*Asle*), vill jag diskutera formerna *Asl* och *Asel*. Från *Asli* kan de som sagt inte komma. Kan då *Asel*-formerna härledas ur *Asl*? Det är något ovisst om man kan räkna med inskottsvokal i denna ställning så tidigt som under 1100-talet. Enligt Adolf Noreen (1904 §161 anm.) inträder svarabhaktivokal i förbindelsen /sl/ inte förrän /l/ åter har blivit tonande efter tonlös konsonant, och han anför exempel som *axl*, *hǿrsl* som i fornsvenskan står vid sidan av t.ex. *fughil*. Klart är dock att inskottsvokaler förkommer redan i de svenska runinskrifterna; ett exempel på detta är Ög 68 **uesteʀ tauþeʀ** *vestr dauðr* (Peterson 1981:68 ff.). Fenomenet är faktiskt ganska vanligt, men det är inte (annat än möjligen undantagsvis) fråga om en regelrätt svarabhaktivokal, liknande den i klassisk fornsvenska och i det östgötska exemplet. Det rör sig snarare om en mer allmän inskottsvokal, föranledd av uttalslättnadsskäl i olika typer av tunga eller svåra konsonantförbindelser, inte bara framför /r/ och /l/ i ordslut. Redan urnordiskt är denna företeelse inte ovanlig (Krause 1971:83 ff.), bl.a. just i förbindelsen /sl/ som i det i avsn. 5 omnämnda **asugisalas** (gen.) [ãsugi:sᵃlas] /-gi:slas/ (s. 85). Det runsvenska materialet uppvisar också inskottsvokal mellan tonlösa konsonanter, t.ex. i Sö 106 **uisitaula** *vestarla*. Även vad gäller ljudförbindelsen /sl/ finns det ett exempel på inskottsvokal: U 611 **kisila** *Gīsla* (ack.).

Man kan alltså räkna med möjligheten av en allmän inskottsvokal redan under tidig medeltid, t.ex. i *Asel*. Vad som skulle kunna tala emot att lundaböckernas *Asel* skall härledas ur *Asl* är det faktum att samma ljudförbindelse i *Gisl(e)* inte uppvisar någon inskottsvokal i de belägg jag funnit (NecrLund s. 67, 90, 92, 131 2 ggr). Att inskottsvokal säkert förekommer i andra sammanhang i denna källa bevisas dock av belägget *Œndeʀ* (s. 52). Möjligen kan man tänka sig att namnet *Gisl* hade en starkare skriftspråkstradition än det mycket ovanliga *Asl*, där en uttalslättnadsvokal lättare kunde smyga sig in i skriften. Eftersom vi har att göra med två dokument som står under starkt inflytande av latinet (bara namnen är ju på nordiskt språk och inte ens alltid de) behöver man inte kunna bevisa att det är frågan om inskottsvokal i de tvåstaviga beläggen. Latiniseringar av t.ex. *Æringisl* förekommer med inskottsvokal, *-gisil-*, redan på 1200-talet (Kock 1921 §1977). Dessa belägg säger inte nödvändigtvis något om fsv. uttal (Nordberg 1926:229).

Det förefaller rimligt att anta att det lundensiska *Asel* härrör från ett inhemskt *Asl*. Härledningen ur de tyska *Ansila* > *Asel* o.dyl. äger viss sannolikhet, men det vore anmärkningsvärt om ett sådant inlånat namn först skulle uppträda så här långt österut på danskt område och endast där, om det inte rör sig om munkar med utländsk bakgrund (jfr Beskow 1994:37). De två beläggen på *Asl* i LDL låter sig dock inte förklaras som härrörande från en utländsk namnform; man kan nämligen inte förvänta sig att slutstavelsens vokal skall reduceras eftersom den ju ingår i en ändelse och inte som svarabhaktivokal. Växlingen med och utan svarabhaktivokal visar sig i det senare materialet; jfr de senmedeltida *Aasl* (Småland 1477), *Aasel* (Skåne 1477), *Asll* (Småland 1490) och *Asal* (Danmark odat.) (SMP 1:185, DGP 1:70). Man bör i sammanhanget uppmärksamma ett medeltida runbelägg. I Sm 117†, en nu försvunnen gravhäll, daterad till 1100-talet, från Öreryds kyrkogård (Sm s. 258) finns belägget [**asl:boþum**] (dat.). Läsningen grundar sig på två av varandra oberoende, i det väsentliga samstämmiga, teckningar från slutet av 1600- respektive 1700-talet. Runbelägget syftar enligt Ragnar Kinander (a.st.) på Åslabo (en by i grannsocknen Mossebo), som annars finns tidigast belagd som *Asslebode* 1489. Formen *Āslbōðum* är intressant med tanke på att förleden är enstavig och saknar genitiv-*s* (se vidare om detta nedan). 1400-talsformen *Asslebode* med vokal som kompositionsfog verkar därför vara utvecklad sekundärt.

Jag tänker mig alltså att namnparet *As(e)l*/*Asli* är en parallell till *Gisl* > *Gisli*. Sven B. F. Jansson (i Vs s. 28) har påpekat det intressanta förhållandet att formen *Gīsl* helt dominerar i runinskrifterna; det tvåstaviga *Gīsli* förekommer bara två gånger. Att den spontana utvecklingen av det enstaviga, starkt böjda *As(e)l* till det tvåstaviga, svagt böjda *Asle* sannolikt är mycket tidig styrks av det avvikande belägget gen. *Asla* i LDL och de på engelskt område belagda svaga formerna (se ovan). Sannolikt har uppkomsten av och den senare dominansen för den svaga formen gynnats av den svåra fonotaxen i genitiv av *Asl*.[23] Öreryds-inskriftens [**asl:boþum**] och den första säkert belagda

[23] Det är självklart så att konsonantförbindelsen /sls/, som i gen. av *Āsl* eller *Gīsl* (i simplex eller som led i namn) måste ha känts svåruttalad (jfr Hagland 1990:44). I det runnordiska materialet förekommer veterligen bara ett belägg på fonotaxen ifråga, i mansnamnet *Þorgīsls* i DR 53. Inskriften ifråga lyder på detta ställe **tuki : þurkisl : sun :**. Det är dock uppenbart att avsaknaden av den förväntade skrivningen **sls** kan förklaras som att **s**-runan i **sun** får dubbelläsas (trots ordskillnadstecknet), en fullt tänkbar möjlighet. I fornvästnordiskt namnmaterial förekommer genitiv-

svaga variantens växling med stark form, som möter i den lundensiska genitivformen *Asla*, är tecken på detta.

Inskrifterna i Sm 117† och Nä 12 belägger entydigt existensen av ett *Asl*. Det är uppenbarligen detta namn som dyker upp i de lundensiska dödböckerna och som är ursprunget till den östnordiska formen *Asle*, som därför inte (enbart) kan vara ett västnordiskt lån. En antagen utveckling från det runsvenska *Āsl* till det tidigt fornsvenska *As(e)l* och sedan till *Asle* förklarar alla de former som dyker upp under medeltiden.

7. Svenska ortnamn innehållande *Asel/Asle*

Spridningen av de fornsvenska namnen *Asel/Asle* är inte så geografiskt begränsad som det kunde tyckas framgå av det ovanstående; de återfinns nämligen i ett antal svenska ortnamn. Det fornsvenska *Asle* kan dels vara ett lån från en på västnordiskt område utvecklad form av *Atle*, dels en utveckling ur ett inhemskt *Āsl*. Det vore av intresse att, om möjligt, urskilja vilket av personnamnen som ingår i ortnamnen. På norskt område har som ovan nämnts /tl/ utvecklats till /sl/ omkring år 1300. Adolf Noreen (1904 § 290, anm. 1) daterar övergången i fornsvenskan till efter 1400. På gammalt svenskt område kan man alltså vara säker på att ett ortnamn har innehållit mansnamnet *Asle* bara om det finns skrivningar med *sl* från äldre fornsvensk tid.

Till att börja med vill jag anföra ett par namn som innehåller ett säkerställt *Atle*, detta för att visa att övergången /tl/ > /sl/ kan vara relativt sen:[24]

Åselstad, gd, Tingstads sn, Lösings hd, Östg. l.: *j atlestad*om 1457 3/11 Lösings häradsting SRAp or., *Aslastada* 1502 17/3 Bro SRA Skoklostersaml. or.
Åsselsta, by, Munktorps sn, Snevringe hd, Västm. l.: *in atlastu*m 1355 27/11 Munktorp SRAp or., *i oslista* 1495 4/6 Munktorp SRAp or.

Gösta Franzén (1937:125) ger följande förklaring i sin behandling av det östgötska *Åselstad*:

> Förra leden är urspr. genitiv av det i en västn[ord]. källa (Njáls saga) belagda fsv. mansnamnet *Atle* […]. Det urspr. korta *a*-et i förleden har tidigt undergått uddljudsförlängning framför *t*, och därigenom kommit att deltaga i övergången av långt *a* > *å*. Jfr med samma utveckling *Åsselsta*, Munktorps sn, Snevringe hd, Västm. l. skrivet *i Atlastum* 1355 […]. I båda fallen har mellan *t* och *l* utvecklats ett *s*, varmed senare *t* assimilerats.

Franzéns förklaring är uppenbarligen den rätta, men det är anmärkningsvärt att han inte mer ingående behandlar den antagna förlängningen av uddljudande /ă/, vilken vanligen antas äga rum bara framför (vissa) enkla konsonanter (se nedan). Harry Ståhl (1960:143) ansätter intressant nog utan närmare kommentar ett *Ātle*, där en uddljudsförlängning av /a/ måste antas ha ägt rum.

Följande ortnamn uppträder med så tidiga skrivningar att *Asel/Asle* förefaller säkert:[25]

Åslabo, by, Mossebo sn, Kinds hd, Älvsb. l.: [**af:asl:boþum**] 1100-talet Sm 117†, *Asslebode* 1489 SOÄ 7:2 s. 116.
Aslasätter, försvunnen bebyggelse? (äga?) under Sundbo gd, Bälinge sn, Rönö hd, Söd. l.: *Aslasätter* 1359 31/12 Sundboholm avskr. (SD 7:2 s. 248).[26]
Åseltorp, gd, Ö. Hargs sn, Åkerbo hd, Östg. l.: *Aslathorp* 1406 30/11 Näsby SRAp or. (SDns 1 s. 597).
?Åsletorp, by, Örby sn, Marks hd, Älvsb. l., eller Bäckaby sn, Västra hd, Jönk. l.: *i aslatorpe* 1367 27/2 u.o. avskr. B 15 fol. 245r (SD 9 s. 196).
Åslevik, nu *Åsvik*, gd, Ö. Eds sn, N. Tjusts hd, Kalm. l.: *j aasleswich* 1418 26/3 Ekhult SRAp or., *i aslawik … i aaslaswik* 1460 30/4 Gamleby SRAp or.

I *Åslabo* har förleden ursprungligen varit *Asl* men senare *Asle* (se avsn. 6 ovan). Vad beträffar *Åslevik* innehåller det »gen. av det fornsvenska mansnamnet *Asle*» enligt Bertil Ejder (i Svensk uppslagsbok 32 sp. 532). Det äldsta belägget, *aasleswich*, tyder dock på att förleden ursprungligen har varit *Asel*. Att ett svagt maskulint *Asle* skulle få *s*-genitiv redan vid 1400-talets början är osannolikt (se Noreen 1904 § 416.2) och likaså vore förledsändelsens *e*-vokalism anmärkningsvärd. Ekhultsdiplomet, i vilket belägget återfinns, uppvisar inga danismer eller andra suspekta skrivformer. Beläggen i diplomet från 1460 visar att förleden övergått till gen. *Asla(s)*-.

Enligt Nils Ödeen (1927:298 f.) ingår mansnamnet *Asle* som förled i *Åseltorp* och *Åsletorp*. Samma namn bör ingå i »*Aslasätter*» (om avskriften är tillförlitlig). Detta sörmländska namn och det östgötska *Åseltorp*, belagda med

formen *Gísls* mycket sparsamt och har flera gånger bevisligen ersatts av formen *Gíls*. Samma person kan uppenbarligen kallas både *Gísl* och *Gísli* (se Lind sp. 335 ff.).

I fornsvensk tid kontrasterar en handfull *Gisl* mot det mycket vanliga namnet *Gisle*. (*Brothker filius Gisl* lyder ett tidigt belägg (1241) i latinsk kontext.) Även här varierar en och samma persons namn mellan stark och svag form. En *Cristine Gisladotter* 1372 dyker 19 år senare upp som *Gisls dotter*. (Se SMP 1:248 ff.)

Jag anser det vara ytterst sannolikt att *Gisl* ersatts av *Gils* och, framför allt, *Gisle*, delvis beroende på den besvärliga fonotaxen som uppstod i genitivformer av det förstnämnda namnet. I några fall, som i Sm 117† och möjligen i DR 53, kan avsaknaden av genitiv-*s* tolkas som vanligt dissimilatoriskt bortfall.

[24] Beläggen i det följande är i de fall inget annat uppgivits ett urval medeltida skrivningar, i regel endast det äldsta, ur OAU:s excerptsamlingar.

[25] *Åsle*, sn, Vartofta hd, Skar. l., har av Ivar Lundahl (i SOSk 13:261) tolkats som **Asla-ö*. Gunnar Linde (1982:108) och Lennart Elmevik (1990:17 ff.) har andra uppfattningar om namnets härkomst. Etymologin är komplicerad, men de senaste förslagen framstår bägge som avgjort starkare än Lundahls, och mansnamnet *Asle* ingår därmed knappast i det västgötska sockennamnet.

[26] I andra, yngre avskrifter *Åhlasäter*, *Åhlasäter*, *Aslesätter*, *Asslesätter*.

⟨sl⟩-skrivningar vid en tid då *Åselstad* i Tingstads sn, således inom samma område, ännu skrivs *atlestad*om (se ovan), tyder på att utvecklingen /tl/ > /sl/ ännu icke ägt rum i mitten av 1400-talet i denna del av Sverige och att fsv. *Asle*, inte ett ursprungligt *Atle*, ingår som förled i de båda namnen. Vad beträffar bynamnet *Åsletorp* med osäker lokalisering gäller samma antagande under förutsättning att det kan knytas till Småland. En lokalisering till Västergötland lämnar frågan öppen, eftersom det då kan vara fråga om en västlig form som har utvecklats från *Atle*.

Det finns en grupp bohuslänska ortnamn där frågan om ursprungligt *Asle* eller *Atle* är särskilt svår att besvara beroende på att utvecklingen /tl > /sl/ där inte har daterats närmare. På detta gamla norska område kan naturligtvis övergången ha ägt rum redan under 1300-talets första tre fjärdedelar, såsom Seip (1955: 287) har antagit är fallet i Norge. Å andra sidan har denna utveckling uppenbarligen spridit sig västerifrån och kan därför tänkas ha nått Bohuslän senare än andra norska områden. De bohuslänska ortnamnen behandlas därför samlat härunder.

Assleröd, by, Västerlanda sn, Inlands Torpe hd: *paa Aslerud* c:a 1528 NRJ 4 s. 197.
Assleröd, by, Askums sn, Sotenäs hd: *j Atla rudhi* 1391 RB s. 375.
Åsleröd, by, Kville sn, Kville hd: *J Atlarudi* 1391 RB s. 382, *Asslerödh* 1697 OGB 16 s. 80.
Assletorp, by, Morlanda sn, Orusts västra hd: *J Aasa Þorpe* 1388 RB s. 318, *j Aasla þorpe* 1399 RB s. 523.
Åsleröd, by, Ytterby sn, Inlands Södre hd: *aaslarid*[27] 1401 3/3 Skara UUBp or. (SDns 1 s. 20), *Asilerudh* 1485 u.d. Castelle kloster or. (DN 14 s. 124).

De båda *Assleröd* har antagits innehålla namnet *Atle*. »F[örra] leden är det i ä[ldre] tid åtm[instone] i Norge ganska vanliga mansn[amnet] *Atle*», skriver Assar Janzén (i OGB 10: 39) om *Assleröd* i Västerlanda sn och menar att samma mansnamn ingår i Askumsnamnet. Vad beträffar det senare är det äldsta belägget 1391 *Atla rudhi* av särskilt intresse. Från samma år och källa, nämligen 1391 i RB, härrör belägget *Atlarudi* för *Åsleröd* i Kville sn. Häri vill dock Janzén (i OGB 16: 80) inte se mansnamnet *Atle*, »enär i så fall uddljudsförlängning skulle ha inträtt framför *-tl-* el[ler] därav uppkommet *-sl-*, en utveckling som icke kan styrkas från Boh[uslän]». Janzén (a.st.) jämför med de två tidigare omnämnda *Assleröd* och fortsätter:

> Vid tiden för RB:s tillkomst torde *-tl-* redan ha blivit *-sl-* [...]. Skrivningen *Atla* i RB kan alltså förstås s[å]s[om] en omvänd skrivning för *Asla*. Med hänsyn härtill torde f[örra] leden vara mansn[amnet] fsv. och fda. *Āsli* [...]. *Āsli* är kanske en kortform till ett med *Ās-* sammansatt namn [...].

[27] Upplösning av förkortning osäker, här enligt SDns.

Bevis för att ⟨tl⟩ vore »en omvänd skrivning» för ⟨sl⟩ anser sig Janzén (a.st.) finna i två belägg med ⟨tl⟩-skrivningar för *Kvisslingeby* i Björlanda sn på Hisingen. I RB växlar skrivarna prosterivis (H. J. Huitfeldt i RB s. V). Från Ranerike prosteri, dit *Åsleröd* hörde, är mansnamnet *Asle* belagt (RB s. 392). Detta tyder på att konsonantförbindelsen /sl/ inte har återgetts ⟨tl⟩ av denna skrivare och att namnet *Åsleröd* därmed, liksom *Assleröd*, bör innehålla förleden *Atla-*. Janzéns argumentation angående utvecklingen av uddljudande /a/ framför konsonantgruppen /tl/ får ses mot bakgrund av den uppenbara förlängning som har ägt rum i denna ställning i det östgötska gårdnamnet *Åselstad* (se ovan).

Även *Assletorp* i Morlanda sn har antagits innehålla *Atla-*: »f[örra] l[eden] är det ganska vanliga mansn[amnet] fvn. *Atle*» enligt David Palm (i OGB 8: 10). Hans kategoriska påstående kan ifrågasättas med hänvisning till belägget *Aasla þorpe* från 1399, då den antagna utvecklingen kanske ännu inte ägt rum; se resonemanget om *Åsleröd* i Kville sn ovan.

Slutligen har förleden i *Åsleröd* i Ytterby sn av Assar Janzén (i OGB 5: 107) blivit tolkad som innehållande antingen *Atle*, *Asle* eller *Aslög*, men han anför bara belägget från 1485. Tolkningsalternativet *Aslög* kan strykas med tanke på det tidigaste belägget *aaslarid* 1401, vilket snarast talar för att förleden är ett ursprungligt *Asli*.

Det verkar som om både *Atli* och *Asli* funnits sida vid sida i Bohuslän under senmedeltiden. Jag är därför benägen att tolka de aktuella ortnamnen i Ytterby och Morlanda socknar som innehållande *Asli* och de övriga *Atli*, förutom Västerlanda-namnet som är alltför sent belagt för att frågan säkert skall kunna avgöras.

Även i övriga Sverige finns det ortnamn som är så sent belagda att man inte kan avgöra om *Asle* eller *Atle* ingår, men för fullständighetens skull anförs de här:

Åselby, gd, St. Tuna sn, Falu domsagas södra tingslag, Kopp. l.: *asslaby* 1435 13/9 Stockholm SRAp or.
Åslamåla, by, Ålems sn, Stranda hd, Kalm. l.: *Åsslemåla* 1520-talet DMS 4: 2 s. 306.
Åslatorp, by, Örby sn, Marks hd, Älvsb. l.: *y Åslatorp* 1540 Skjb s. 109.
Åslatorp, nu *Blankholmen*, by, Edsbergs sn och hd, Ör. l.: *Ååslatorp* 1552 NMU 1 s. 165.
Åslagården, gd, Häggums sn, Valle hd, Skar. l.: *Åsslagårdenn* 1685 SOSk 12 s. 18.
Åslakvarn, kvarn och såg å 4 Skepperstad, Skepperstads sn, Västra hd, Jönk. l.: uppteckning av Fritz Andersson 1932.

Harry Ståhl (1960:143) ger två alternativ till förleden i *Åselby* i St. Tuna sn: för det första *Atla-* där han jämför med *Åsselsta* i Västmanland, för det andra *Asla-* där *Åselstad* i Östergötland anförs som parallell.

Mansnamnet *Asle* antas ingå i *Åslamåla* i Ålems sn (Ödeen 1927:298 f.), *Åslatorp* i Örby sn (SOÄ 9:1 s. 240) och *Åslagården* i Häggums sn (Lundahl i SOSk 12:18). Samma sak bör rimligen gälla för det veterligen tidigare otolkade *Åslatorp* i Edsbergs sn och för *Åslakvarn* i Skepperstads sn, även kallad *Åsslas*. »Där skall ha bott ett fruntimmer, som hette *Åsledotter*» enligt en uppteckning av Erik Johannesson 1938 (OAU).

Sammanfattningsvis kan sägas att varken *Atle* eller *Asle* är säkert styrkt som förled i särskilt många ortnamn. Ett antal ortnamn med förleden *Åsle-* eller liknande är alltför sent belagda för att man skall kunna utesluta att utvecklingen *Atla-* > *Asla-* har ägt rum. Övergången kan dock vara relativt sen, särskilt i östra delen av Sverige. Säkert är att *Asel/Asle* knappast någonsin tillhört de populäraste namnen i vårt land, ens under medeltiden. Ändock kan namnet följas från modern tid och kanske ända tillbaka till urnordisk tid om man väljer att härleda det ur urnord. **Ansugīslaʀ*. Att den geografiska fördelningen är sned behöver inte förvåna. T.ex. dyker det under medeltiden typiskt västsvenska *Andor* upp i en runuppländsk inskrift (Williams 1990:47); namnet *Illugi* har stark uppländsk dominans med ett enstaka nedslag i Östergötland, men beläggs en gång också i en runinskrift norr om Kalmar (Williams 1993:92 f.). Runsv. *Āsl* uppträder i Mellansverige, fsv. *As(e)l* främst i Sydskandinavien och det därur utvecklade *Asle* framförallt i Götaland.

8. Sammanfattning

De fyra runföljderna Sö 190 **usl**, U 35 **ays-**, Vs 9 **osl** och Nä 12 **asl** har alla tolkats som belägg på mansnamnet *Øysl*, vilket har ansetts utgå från ett *Auðgīsl* eller ett **Øygīsl*. Det första alternativet till etymologi har här avvisats. Det senare alternativet är teoretiskt tänkbart, men ett sådant namn är okänt i hela det nordiska namnmaterialet och det kan dessutom inte förenas med skrivningen **asl** i Nä 12 och knappast heller med **osl** i Vs 9.

Jag har istället föreslagit att de fyra aktuella runbeläggen skall tolkas som *Āsl* ~ *Ǭsl*, ett namnpar som utgår från alternerande förleder: **Anagīslaʀ* resp. **Anugīslaʀ*. Det senare alternativet skulle resultera i ett runsvenskt *Ǭsl* som återspeglas i Sö 190 **usl** och Vs 9 **osl** samt kanske i U 35 **ays-**. Nä 12 **asl** kan utgå från det första alternativet, och då hålls beläggsgruppen ihop, men också från ett **Ansugīslaʀ*, ett faktiskt belagt namn i inskriften på Kragehul-lansen (DR 196): **asugisalas** (gen.).

Det är i varje fall bara *Āsl* som har fortlevat in i medeltid, då namnet är belagt i forndanskan och fornsvenskan, först i den starka formen *As(e)l*, varefter den svaga formen *Asle* kommer att bli dominerande. Denna variant blir homonym med en på västnordiskt område utvecklad form av *Atle*. Både *As(e)l*/*Asle* och *Atle* påträffas i en grupp svenska ortnamn.

Litteratur och förkortningar

ATA = Antikvarisk-topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet, Stockholm.

Axelson, Jan, 1993: Mellansvenska runristare. Förteckning över signerade och attribuerade inskrifter. Uppsala. (Runrön 5.)

B 15 = Lars Eriksson Sparres kopiebok, SRA.

Beskow, Per, 1994: Kyrkodedikationer i Lund. I: Nordens kristnande i europeiskt perspektiv. Tre uppsatser av Per Beskow & Reinhart Staats. Skara. (Occasional papers on medieval topics 7.)

Björkman, Erik, 1910: Nordische Personennamen in England in alt- und früh-mittelenglischer Zeit. Ein Beitrag zur englischen Namenkunde. Halle a. S. (Studien zur englischen Philologie 37.)

Brate, Erik, 1925: Svenska runristare. Stockholm. (Kungl. Vitterhets-, historie- och antikvitetsakademiens handlingar. N.F. 13:5.)

Curman, Sigurd & Lundberg, Erik, 1935: Vreta klosters kyrka. Stockholm. (Sveriges kyrkor 43. Östergötland 2.)

DMS 4:2 = Det medeltida Sverige 4. Småland 2. Handbörd och Stranda. 1990. Stockholm.

Elmevik, Lennart, 1982: Fisl. einherjar 'krigare i Valhall' och några andra fornnord. sammansättningar med ein-. I: Saga och sed.

— 1990: *Åsle* och *Vedåsla*. I: NoB 78.

— 1992: Runsvenskt **ak** 'och'. I: Blandade runstudier 1. Uppsala. (Runrön 6.)

Erikson, Anna, 1930: Namnen Truls och Trued. I: NoB 18.

von Feilitzen, Olof, 1965: Notes on some Scandinavian personal names in English 12th-century records. I: Personnamnsstudier 1964 tillägnade minnet av Ivar Modéer (1904–1960). Stockholm. (AS 6.)

Franzén, Gösta, 1937: Vikbolandets by- och gårdnamn 1. Uppsala. (Nomina Germanica 1.)

von Friesen, Otto, 1940: Sparlösastenen. Runstenen vid Salems kyrka, Sparlösa socken, Västergötland. Stockholm. (Kungl. Vitterhets-, historie- och antikvitetsakademiens handlingar 4:3.)

Hagland, Jan Ragnar, 1990: Kva tid vart *Þorgísl* til *Þorgils* i nordiske språk? I: SAS 8.

Hellberg, Lars, 1965: Mansnamnet runsv. Haursi. I: Personnamnsstudier 1964 tillägnade minnet av Ivar Modéer (1904–1960). Stockholm. (AS 6.)

Hesselman, Bengt, 1948–53: Huvudlinjer i nordisk språkhistoria. Uppsala–Stockholm. (NK 3–4.)

Jansson, Sven B. F., 1984: Runinskrifter i Sverige. 3 uppl. Stockholm.

Janzén, Assar, 1947a: De fornsvenska personnamnen. I: Personnamn. Utg. av Assar Janzén. Stockholm–Oslo–København. (NK 7.)

— 1947b: De fornvästnordiska personnamnen. I: Personnamn. Utg. av Assar Janzén. Stockholm–Oslo–København. (NK 7.)

Kock, Axel, 1921: Svensk ljudhistoria 4. Lund–Leipzig.

Krause, Wolfgang, 1971: Die Sprache der urnordischen Runeninschriften. Heidelberg. (Germanische Bibliothek. 3. Reihe. Untersuchungen und Einzeldarstellungen.)

Lagman, Svante, 1990: De stungna runorna. Användning och ljudvärden i runsvenska steninskrifter. Uppsala. (Runrön 4.)

LDL = Lunde Domkapitels Gavebøger. (»Libri datici Lundenses«.) Paa ny udg. ved C. Weeke. 1884–89. Kjøbenhavn.

Linde, Gunnar, 1982: Ortnamnen i Västergötland. Stockholm.
Lindquist, Ivar, 1940: Religiösa runtexter 2. Sparlösa-stenen. Ett svenskt runmonument från Karl den stores tid upptäckt 1937. Ett tydningsförslag. Lund. (Skrifter utg. av Vetenskaps-societeten i Lund 24.)
Markström, Herbert, 1954: Om utvecklingen av gammalt ă framför u i nordiska språk. Tilljämning och omljud. Uppsala. (Skrifter utg. av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 2.)
Modéer, Ivar, 1955: Personnamn i Kalmar tänkebok. Stockholm. (AS 1.)
Naumann, Hans, 1912: Altnordische Namenstudien. Berlin. (Acta Germanica. Neue Reihe 1.)
NecrLund = Necrologium Lundense. Lunds domkyrkas nekrologium. Utg. av Lauritz Weibull. 1923. Lund.
Nielsen, Karl Martin, 1960: Til runedanskens ortografi. I: ANF 75.
NMU 1 = Närkes medeltida urkunder 1. Riseberga kloster. Utg. av K. G. Grandinson. 1935. Stockholm. (Närke. Studier över landskapets natur och odling 2.)
Nordberg, Stig Olsson, 1926: Fornsvenskan i våra latinska originaldiplom före 1300 1. Uppsala.
Nordén, Arthur, 1943: Bidrag till svensk runforskning. I: Antikvariska studier 1. Stockholm. (Kungl. Vitterhets-, historie- och antikvitetsakademiens handlingar 55.)
Noreen, Adolf, 1904: Altschwedische grammatik mit einschluss des altgutnischen. Halle. (Sammlung kurzer grammatiken germanischer dialekte 4. Altnordische grammatik 2.)
NRJ 4 = Norske regnskaber og jordebøger fra det 16de aarhundrede (1520–1570) 4. Udg. ved H. J. Huitfeldt-Kaas. 1903. Christiania.
Personnamn = Personnamn i nordiska och andra germanska fornspråk. Handlingar från NORNA:s artonde symposium i Uppsala 16–19 augusti 1991. Red. av Lena Peterson. 1993. Uppsala. (NORNA-rapporter 51.)
Peterson, Lena, 1981: Kvinnonamnens böjning i fornsvenskan. De ursprungligen starkt böjda namnen. Uppsala. (AS 8.)
RB = Biskop Eysteins Jordebog (Den röde Bog). Fortegnelse over det geistlige Gods i Oslo Bispedömme omkring Aar 1400. Udg. ved H. J. Huitfeldt. 1879. Christiania.
Salberger, Evert, 1972: Hont och Anhuit. Två runsvenska namnstudier. I: NoB 60.
— 1978: Runsvenska namnstudier. Stockholm. (Stockholm studies in Scandinavian philology. N.S. 13.)
Searle, William George, 1897: Onomasticon Anglo-Saxonicum. A list of Anglo-Saxon proper names from the time of Beda to that of King John. Cambridge.
Seip, Didrik Arup, 1955: Norsk språkhistorie til omkring 1370. 2. utg. Oslo.
Skjb = Skara stifts kyrkliga jordebok af år 1540. Utg. af Vestergötlands fornminnesförening. 1899. Stockholm.
SRAp = pergamentsbrev i SRA.
Strid, Jan Paul, 1989: *Ludvig*, *Auðun* och *Ǫbbiorn*. Om ett personnamnselement och den runsvenska utvecklingen av diftongen *au*. I: SAS 7.
Ståhl, Harry, 1960: Ortnamnen i Kopparbergslagen. Stockholm. (Kungl. Vitterhets-, historie- och antikvitetsakademiens handlingar. Filologisk-filosofiska serien 7.)
Svensk uppslagsbok 32. 2 uppl. 1955. Malmö.
Thompson, Claiborne W., 1975: Studies in Upplandic runography. Austin, Texas–London.
UUBp = pergamentsbrev i UUB.
Widmark, Gun, 1991: Fornvästnordiska förleder i omljudsperspektiv. Uppsala. (Studia philologiae Scandinavicae Upsaliensia 19.)
Williams, Henrik, 1989: Åsgisl och Guds moder? En bön och ett mansnamn i U 126. I: Projektet De vikingatida runinskrifternas kronologi. En presentation och några forskningsresultat. Uppsala. (Runrön 1.)
— 1990: Åsrunan. Användning och ljudvärde i runsvenska steninskrifter. Uppsala. (Runrön 3.)

— 1992: Ord i lakun. Om suppleringen av runinskriften på Vs 22. I: OUÅ.
— 1993: Möres runinskrifter. I: Möres kristnande. Red.: Henrik Williams. Uppsala. (Projektet Sveriges kristnande. Publikationer 2.)
Ödeen, Nils, 1927: Studier i Smålands bebyggelsehistoria. Ett bidrag till svensk ortnamnsforskning. Lund. (NoB. Bil. C.)

Summary

HENRIK WILLIAMS

Runic Swedish name problems 2

The Runic Swedish man's name *Øysl* (?) and Old Swedish *Asle*

This article deals with the Runic Swedish male personal name *Øysl*, a putative contraction of *Øygīsl* or *Auðgīsl*, which has been posited in four cases in the Viking Age runic inscriptions of Sweden: Sö 190 **usl**, U 35 **ays-**, Vs 9 **osl**, and Nä 12 **asl**. It is shown that such a name probably never existed and that, even if it did, two of the runic forms, **asl** and **osl**, cannot have represented it. Therefore the interpretation must be found elsewhere. The author suggests the name *Āsl* ~ *Ǭsl*. The variants may be contractions of Proto-Scand **Anagīslaʀ* and **Anugīslaʀ*, respectively, but *Āsl* may also be a contracted form of **Ansugīslaʀ*, which is recorded in DR 196 **asugisalas** (gen.).

Āsl can be followed into medieval times. In two necrologies from Lund, the name *Asl/Asel* is found a number of times, and it is probable that this is the descendant of Runic Swedish *Āsl*. As with *Gisl*, *Asl* develops into a weak form, *Asle*, which is the dominant form in later Old Swedish. This name is also found in a number of placenames.

Nord.sem.
Onomastik

STUDIA ANTHROPONYMICA SCANDINAVICA

Tidskrift för nordisk personnamnsforskning

UTGIVEN AV

THORSTEN ANDERSSON OCH LENA PETERSON

UNDER MEDVERKAN AV

EVA VILLARSEN MELDGAARD
OLA STEMSHAUG
RITVA VALTAVUO-PFEIFER

With English summaries

Årgång 12 · 1994

SWEDISH SCIENCE PRESS, UPPSALA

NORDISKA SEMINARIET UPPSALA